

Nord-Trøndelag fylkeskommune

SØR-TRØNDELAG
FYLKESKOMMUNE

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska regionala utvecklingsfonden

Bioforsk Rapport

Vol. 9 Nr. 134 2014

Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper

- Sluttrapport Interreg småprosjekt

Bolette Bele, Håkan Tunón, Paul Sverre Røe

Frederik A. Dahls vei 20,
1432 Ås
Tel.: 64 94 70 00
Fax: 64 94 70 00
post@bioforsk.no

Bioforsk Midt-Norge,
Kvithamar,
7512 Stjørdal

e-post-adresse:
bolette.bele@bioforsk.no

Tittel/Title: Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper - Sluttrapport Interreg småprosjekt
Forfatter(e)/Author(s): Bolette Bele, Håkan Tunón, Paul Sverre Røe Kvalitetssikrer: Knut Anders Hovstad

Dato/Date: 30.10.2014	Tilgjengelighet/Availability: Åpen	Prosjekt nr./Project No.: 130199	Arkiv nr./Archive No.: 2014/81
Rapport nr./Report No.: 9 (134) 2014	ISBN: 978-82-17-01338-9	Antall sider/Number of pages: 25	Antall vedlegg/Number of appendix: 7

Oppdragsgiver/Employer: Interreg Nordens Grønne Belte, Nord-Trøndelag Fylkeskommune, Sør-Trøndelag Fylkeskommune	Kontaktperson Contact person: Sidsel Trønsdal, Kari Mette Elden, Michael von Essen
--	--

Stikkord: Naturarv, kulturarv, bærekraft, tradisjonell økologisk kunnskap, turisme, lokal mat Keywords Natural heritage, cultural heritage, sustainability, traditional ecological knowledge, tourism, local food	Fagområde: Grovfôr og kulturlandskap Field of work: Grassland and Landscape Division
--	---

Sammendrag: Markedet etterspør blant annet mat med identitet, bygdeturisme og naturopplevelser. Ved å koble et steds historie og kulturlandskap mer direkte til disse produktene vil de kunne tilegges en merverdi som kan legge grunnlaget for innovasjon og økt verdiskaping i landbruksnæringen. Målsetningen med småprosjektet «Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper» har vært å avklare grunnlaget for å utvikle natur- og kulturarven som bærekraftig verdiskaper. Småprosjektet har mottatt støtte fra Interreg Sverige-Norge 2007-2013, delområde Nordens Grønne Belte og EUs regionale utviklingsfond.
--

Land/fylke:	Norge/Sverige (Trøndelag, Jämtland og Härjedalen)
--------------------	---

Ansvarlig leder/Responsible leader

Prosjektleder/Project leader

Knut Anders Hovstad

Bolette Bele

Forord

Interreg småprosjektet «Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper» er gjennomført i perioden desember 2013 - august 2014. Prosjektet har motatt støtte fra «Interreg Sverige - Norge 2007-2013, delområde Nordens Grønne Belte» (EU's program «Europeisk Territorielt Samarbeid Interreg Sverige - Norge»), det Europeiske regionale utviklingsfondet, Nord-Trøndelag Fylkeskommune og Sør-Trøndelag Fylkeskommune. Centrum för biologisk mångfald, Proneo AS og Bioforsk Midt-Norge har bidratt med egenandeler i prosjektet.

Prosjektet er gjennomført i et samarbeid mellom Centrum för biologisk mångfald, Sveriges Lantbruksuniversitet (CBM), Proneo AS og Bioforsk Midt-Norge. På workshopen som ble arrangert som en del av småprosjektet hadde vi deltakelse av svenske og norske næringsutøvere, Värmlands säterbrukarförening, Länsstyrelsen i Jämtlands län, Länsstyrelsen i Dalarnas län, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Innovasjon Norge, Matnavet i Midt-Norge og Miljødirektoratet.

Tusen takk til alle som har bidratt i prosjektet!

Stjørdal og Uppsala 30. Oktober 2014

Bolette Bele
(Bioforsk)

Håkan Tunón
(CBM)

Paul Sverre Røe
(Proneo AS)

Innhold

1. Sammendrag.....	4
2. Bakgrunn.....	5
2.1. Bakgrunn og mål:.....	5
2.2. Tilgrensende prosjekter.....	7
3. Prosjektbeskrivelse, målgruppe, resultat og resultatindikatorer, samt effekter	11
3.1 Prosjektbeskrivelse	11
3.2 Målgruppe	12
3.3 Resultat og resultatindikatorer, samt effekter	12
3.4 Annet.....	13
4. Indikatorer.....	15
5. Prosjektets påvirkning på de gjennomgående (horisontelle) kriteriene.....	17
5.1 Grenseregional merverdi.....	17
5.2 Bedre miljø.....	18
5.3 Likestilling mellom kvinner og menn.....	19
5.4 Etnisk mangfold og integrasjon	19
6. Informasjonsinnsats og formidling (skyltning) av prosjektet	20
7. Underskrifter	22
8. Referanser	23
9. Vedlegg	25

1. Sammendrag

En sammanfattande beskrivning av projektet: verksamhet, resultat, erfarenheter och kostnad m.m. Gärna också en engelskspråkig version.

Å koble et steds historie og kulturlandskap mer direkte til lokal mat og reiselivsprodukter, vil kunne gi produktene en merverdi. Markedet etterspør blant anna mat med identitet, bygdeturisme og naturopplevelser, noe som kan legge grunnlaget for innovasjon og økt verdiskaping i landbruksnæringen. I Norge er en betydelig del av den lokale matproduksjonen fremdeles knyttet opp mot beitesystemer i utmarka, men også i Sverige forekommer det en viss matproduksjon som er basert på utmarkas beiteressurser. Bruken av tradisjonell økologisk kunnskap (TEK = traditional ecological knowledge) for å forsterke bildet av den lokale identiteten og for å markedsføre lokale matprodukter har så langt i liten grad blitt prøvd ut i Norge og Sverige, selv om potensialet burde være stort.

Målsetningen med forprosjektet har vært å avklare grunnlaget for å utvikle natur- og kulturarven som bærekraftig verdiskaper, samt å avklare hvilke næringsaktører som er aktuelle for å inngå i et hovedprosjekt. Ved å jobbe på tvers av landegrensene vil man kunne dra nytte av hverandres kompetanse og erfaringer.

Prosjektet er gjennomført i et samarbeid mellom Bioforsk Midt-Norge, Centrum för biologisk mångfald (CBM) og Proneo AS. På workshopen som ble arrangert i regi av prosjektet hadde vi deltakelse av svenske og norske næringsutøvere, Värmlands säterbrukarförening, Länsstyrelsen i Jämtlands län, Länsstyrelsen i Dalarnas län, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Innovasjon Norge, Matnavet i Midt-Norge og Miljødirektoratet.

Småprosjektet har mottatt støtte fra Interreg Sverige-Norge 2007-2013, delområde Nordens Grønne Belte og EUs regionale utviklingsfond. Prosjektet har hatt ei budsjetttramme på 125 000 NOK og 125 000 SEK.

Det vil jobbes med å få på plass regional medfinansiering, og utarbeides skisse for søknad om hovedprosjekt når utlysningen fra Interreg foreligger.

2. Bakgrunn

Redovisa varför projektet uppstått, problembakgrund, huvudmän, finansiering, tidplan m.m.

2.1. Bakgrunn og mål:

Turisme har idag blitt en viktig del av næringsgrunnlaget og økonomien i mange norske og svenske bygdesamfunn og det handler ofte om at man søker noe annerledes. Geoturisme, økoturisme og kulturturisme representerer turismereformer med noe ulikt innhold (se blant annet Anderssen 2000, Austad & Norderhaug 2000, Bele & Norderhaug 2006, Norderhaug et. al 2007). Kulturturismen tar utgangspunkt i de opplevelsene kulturminnene kan tilby turistene. For eksempel har «fäbodturismen» blitt løftet fram i Sverige (Gävleborgs fäbodförening 2010). I denne sammenhengen spiller kulturmiljøet og da spesielt kulturlandskapet en sentral rolle fordi landskapet danner rammene omkring kulturminnene og skaper helhetlige kulturmiljøer (Austad & Norderhaug 2000).

Det er også slik at mange av områdene folk i dag oppfatter som «uberørt villmark» eller «ekte natur», er gamle kulturlandskap i gjengroing. Fjell-og skogslandskapene både i Norge og i Sverige har gjennom lang tid blitt utnyttet til seterdrift og anna utmarksbruk, og inneholder i dag en rekke fysiske og biologiske kulturminner, samt en omfattende immateriell kulturarv (Tunón et. al 2013, Bele et al. 2011, Bele et. al 2013, Bele & Norderhaug 2013, Bele & Norderhaug 2012, Ekeland 2008, Ljung 2011, 2013).

Figur 1. Det er i dag en økende etterspørsel etter den unike og lokale maten og opplevelsene knyttet til den, Nordistuvollen i Endalen, Midtre Gauldal kommune i Sør-Trøndelag. Foto: B.Beale/Bioforsk.

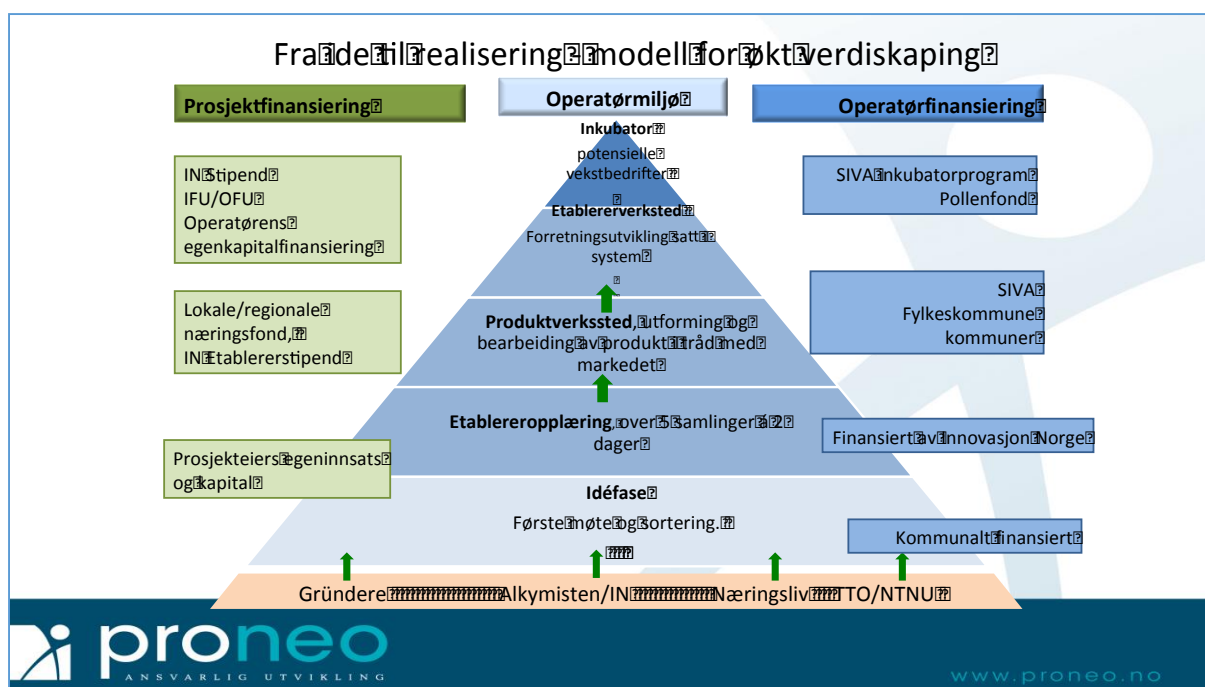
Å koble et steds historie og kulturlandskap til den lokale maten og de prosessene som leder fram til den, vil kunne gi reiselivsprodukter en merverdi som turistene verdsetter og er villige til å betale for. I Norge er en betydelig del av den lokale matproduksjonen fremdeles knyttet opp mot beitesystemer i utmarka, men også i Sverige forekommer det en viss matproduksjon som er basert på utmarkas beiteressurser. Disse beitesystemene har sitt opphav i lokale, tradisjonelle driftssystemer, og fremdeles er beiting med sau og andre husdyr helt avgjørende for å opprettholde tilleggsverdier («added values») som åpent landskap og biodiversitet i jordbrukets kulturlandskap. Bruken av tradisjonell økologisk kunnskap (TEK = traditional ecological knowledge) for å forsterke den lokale identiteten og for å markedsføre lokale matprodukter har så langt i liten grad blitt prøvd ut i Norge og i Sverige, selv om potensialet burde være stort (Tunón 2010).

Figur 2. Ved Hiåvollan i Budalen tilbys overnatting, tradisjonell seterkost og historier knytta til seterlivet. Foto: B.Bele/Bioforsk.

Stortingsmelding nr. 9 påpeker at maten er et kontaktpunkt i samfunnet, og at den er en felles del av vår kulturarv og nordiske identitet. Markedet etterspør i dag blant anna mat med identitet, bygdeturisme og naturopplevelser, noe som kan legge grunnlaget for innovasjon og økt verdiskaping i landbruksnæringen (Stortingsmelding nr. 9). Nordiska ministerrådet påpeker i sitt initiativ «Ny nordisk mat at ”Norden har en stärk regional matkultur som resten av världen börjar upptäcka” (<http://www.nynordiskmad.org>), som er analogt med initiativet ”Sverige - det nya matlandet”.

For å oppnå målet om økt verdiskaping innen natur- og kulturarv er det viktig at man har verktøy og planmessige prosesser som hjelper etablereren fra idé til realisering. Figur 3 nedenfor viser en mulig prosess som de fleste etablerere må gjennom. I et fremtidig hovedprosjekt ønsker man å utvikle en slik modell tilpasset aktører som ønsker å etablere virksomhet med utgangspunkt i natur- og kulturarven.

Figur 3. Skisse av mulig prosess etablerere må gjennom ved utvikling av ny virksomhet.

Digitale verktøy og applikasjonsløsninger har etter hvert blitt en naturlig del av folks hverdag. Eksempel på en slik løsning er en mobiltelefon-app for «svenskt mathantverk» utviklet av Eldrimner (http://www.eldrimner.com/21817.appen_mathantverk.html). Dette er et eksempel på muligheter matprodusentene har til å spre informasjon om virksomheten sin på, samt løfte fram særpreg og tilleggsverdier på ulike måter. Ved å utvikle slike verktøy vil man på en enkel måte kunne koble sammen norske og svenske næringsaktører, for eksempel i ei reiselivssatsing. Slike verktøy vil generelt kunne bidra til å lette på utvekslingen av kunnskap og erfaringer over grensen.

Mål:

Forprosjektet vil avklare grunnlaget for å utvikle natur- og kulturarven som bærekraftig verdiskaper, samt å avklare hvilke næringsaktører som er aktuelle for å inngå i et hovedprosjekt.

2.2. Tilgrensende prosjekter

I forprosjektet vil man vurdere aktualiteten av en videreføring av det pågående Interregprosjektet «Utmarksbeite - ett biologisk kulturarv som resurs för en hållbar framtid», som avsluttes i 2014. Det pågående prosjektet har gitt et grenseoverskridende utbytte både for deltakende institusjoner og for brukerne i prosjektet. Problemstillinger, utfordringer og muligheter næringsaktørene på svensk og norsk side har til felles har blitt synliggjort. Foreningene Norsk Seterkultur og Föreningen Sveriges Fäbodbrukare ser derfor verdien av en videreføring av det pågående Interreg-prosjektet som har fokus på utmarksbeite og biologisk kulturarv, og ser gjerne en utvidelse til nærgrensede län/fylker

for å inkludere de øvrige delene av det som vanligvis betegnes som det «tradisjonella fäbodbeltet».

Ved CBM har man i samarbeid med Riksantikvarieämbetet og «länsstyrelserna i fäbodlänen» samt lokale brukere gjennomført et kartleggingsarbeid av hvilken type biologisk kulturarv som finnes i utmarksområdene, og hvordan man best skjøtter dette for å bevare de kulturhistoriske verdiene (for eksempel Ljung 2011 och 2013). Utmarkas betydning for lokalbefolkningen i grensetraktene mellom Sverige og Norge i løpet av 1800- og første halvdel av 1900-tallet har blitt belyst i flere bøker utgitt av CBM (for eksempel Kjellström 2012-2014). Videre har det blitt gjennomført en studie med formål å gi et bredt eksempel på potensialet for »hållbart entreprenørskap» basert på tradisjonell kunnskap og biologisk mangfold (Warmark et al. 2012).

Figur 4. Utmarksbeitene representerer verdifulle arealer for matproduksjon både i Norge og Sverige. Bildet er tatt i Synnerdalen, Midtre Gauldal, Sør-Trøndelag fylke. Foto: B.Bebe/Bioforsk.

Erfaringer fra prosjekter gjennomført av Proneo vil også legge grunnlag for en videre diskusjon om innhold i et eventuelt hovedprosjekt. Proneo er en regional innovasjons- og utviklingsaktør med hovedfokus på nyskaping og utvikling. De er lokalisert i Nord-Trøndelag, og vil være en sentral samarbeidsaktør i forprosjektet, og i et eventuelt hovedprosjekt. Et av satsingsområdene til Proneo er naturbasert forretningsutvikling, da med fokus på lokalmat og naturbasert reiseiv. Proneo har blant anna erfaring med prosjektet ”Magiske og verdifulle opplevelser i Nord-trøndersk natur», som er et stort og viktig reiselivsprosjekt i Nord-Trøndelag. Prosjektet er et bidrag til den nasjonale satsingen “Naturarven som verdiskaper” (2009-2013) som har blitt ledet av Miljødirektoratet. Prosjektets hovedmål har vært å stimulere til bærekraftig opplevelsesturisme i Nord-Trøndelag gjennom å bidra til at natur og kultur blir ansett og brukt som verdifulle ressurser i lokalsamfunnet. Videre å spre kunnskap om hvordan bærekraftig bruk av ressursene kan fremme kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping samt bidra til direkte og indirekte økonomisk verdiskaping. Prosjektet er nå rapportert og avsluttet. Et av delprosjektene fra naturarvprosjektet er Wild Norway, som i dag er et bedriftsnettverk

mellom bedrifter som tilbyr naturbaserte reislivsopplevelser. Wild Norway vil i fremtiden være en viktig markedsaktør både internasjonalt og nasjonalt for disse bedriftene. I dag har Proneo en sentral rolle i Wild Norway gjennom prosjektledelse og annen faglig bistand.

Videre vil også Bioforsk si interne strategiske satsing innenfor temaet «terroir» være et relevant samarbeidsprosjekt knyttet mot et eventuelt forprosjekt (og senere hovedprosjekt). I dette prosjektet arbeides det med et grunnlag for å kunne trekke inn lokal kulturarv som en tilleggsverdi til lokal matvareproduksjon. I tillegg fokuseres det også på kvalitative analyser (av fettsyrer, vitaminer etc.), og hvordan de kan kobles mot geografiske opphav.

Figur 5. Ved å koble et steds historie mer direkte til maten, vil den lokale identiteten kunne styrkes. Bildet viser seterrømme fra Budalen. Foto: B.Bele/Bioforsk.

Bioforsk er dessuten norsk partner i prosjektet «Cultural Heritage in Landscape» (JPI-Cultural Heritage) som ble igangsatt i november 2013. I dette prosjektet er også NIKU (Norsk Institutt for kulturminneforskning) samarbeidspartner, sammen med deltakere fra Nederland, Belgia, Spania og Storbritannia. Prosjektet blir ledet av Universitetet i Newcastle og vil arrangere fem konferanser i løpet av prosjektperioden (2013-2016). NIKU og Bioforsk vil arrangere en av konferansene i Oslo (Mai 2015). Den norske deltakelsen i prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd.

CBM arbeider med å utvikle flere søknader om parallelle utviklings- og forskningsprosjekter, blant annet på EU-nivå, med fokus på koblingen mellom matproduksjon på naturbeitemark og bærekraftig utvikling («hållbar utveckling»). I et nytt prosjekt ønsker vi å videreføre resultatet fra arbeidet som ble gjennomført blant anna i Interregprosjektet «Utmarksbete - ett biologisk kulturarv som resurs för en hållbar framtid» (2011-2014), Bioforsk's strategiske satsing på å bygge opp prosjekter innen «terroir», CBM:s arbeid innenfor rammen av Naptek¹ i forhold til «tradisjonell kunskap och

¹ Naptek (=Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald) är ett initiativ från den svenska regeringen i syfte att

biologiskt kulturarv i natur- och kulturvård samt entreprenörskap» for å sette mer direkte fokus på hvordan natur- og kulturverdier på norsk og svensk side kan bidra til bærekraftig verdiskaping.

Figur 6. Gamle setervoller representerer gode beitearealer for Hereford. Bildet er fra Hede i Härjedalen. Jämtlands län. Foto: B.Bebe/Bioforsk.

3. Prosjektbeskrivelse, målgruppe, resultat og resultatindikatorer, samt effekter

3.1 Prosjektbeskrivelse

Beskriv de verksamheter/aktiviteter som bedrivits och finansierats inom ramen för stödet. Beskrivningen ska inte omfatta verksamheter som projektet inte har finansierat. Försök att vara så konkret som möjligt. Beskriv också avvikelser från planerad verksamhet. Redovisa även hur stor andel av kostnaden för projektet som lagts på respektive verksamhet/aktivitet.

Småprosjektet «Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper» ble gjennomført i perioden 12. desember 2013 til 31. august 2014. Prosjektet har motatt støtte fra «Interreg Sverige - Norge 2007-2013, delområde Nordens Grønne Belte». Hovedmålsetningen med småprosjektet har vært å avklare om det er interesse for å utforme søknad om et hovedprosjekt innenfor dette temaet, og hva en slik søknad skal inneholde. Ansvarlige for småprosjektet har vært Bioforsk Midt-Norge (prosjektleder), Centrum för biologisk mångfald (CBM) og Proneo.

Forprosjektet har vært grenseoverskridende, og det var ønskelig å videreføre allerede etablerte samarbeidsnettverk mellom Norge og Sverige, samt å knytte til seg nye aktører på begge sider av grensen. På svensk side har CBM, Föreningen Sveriges Fäbodbrukare og forvaltningen vært sentrale samarbeidsaktører. På norsk side er Bioforsk Midt-Norge, Proneo, brukerrepresentanter og forvaltningen sentrale.

Det ble gjennomført en workshop hos Bioforsk på Stjørdal 2. April 2014. Invitasjon og møteprogram for Workshopen er vedlagt (Vedlegg 1 og Vedlegg 2). Workshop-kostnader i form av møtelokale og matservering ble dekt av det norske budsjettet, mens reisekostnadene for de norske og svenske deltakerne ble dekt fra de respektive lands budsjetter. Det har også blitt gjennomført flere møter og telefonmøter mellom Bioforsk, CBM og Proneo både i forkant og etterkant av Workshopen, for å diskutere aktuelle problemstillinger og for å fordele arbeidsoppgaver i småprosjektet. Prosjektet har også dratt nytte av diskusjoner i løpet av fäbod/seter-reisen som ble arrangert innenfor rammen av interreg hovedprosjektet (Utmarksbete - ett biologiskt kulturarv som resurs för en hållbar framtid, juli 2014), og de problemstillingene som ble diskutert der.

3.2 Målgruppe

Beskriv målgruppen for verksamheten och om projektet nått sin målgrupp. Vilka organisationer, vilka grupper av personer, har påverkats och haft nytta av projektets verksamhet dvs. varit resultatmottagare? Avvikelser från ansökan/beslut och anledningar till dessa ska beskrivas.

Målgruppen for småprosjektet var næringsutøvere/brukere, forvaltningen på ulike nivåer og fagmiljøer på svensk og norsk side. Totalt deltok 17 personer under Workshopen i April, med målgruppen bredt representert. Foruten CBM, Proneo og Bioforsk, deltok representant(er) fra Värmlands säterbrukarförening, brukere fra Stjørdal, Lierne og Midtre Gauldal, länsstyrelsen i Dalarna, länsstyrelsen i Jämtland, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Matnavet Mære, Miljødirektoratet og Innovasjon Norge. Deltakerliste er lagt ved (Vedlegg 3).

Figur 7. Fra gruppediskusjonene under workshopen på Stjørdal i April. Foto: H. Tunøn/CBM.

3.3 Resultat og resultatindikatorer, samt effekter

Beskriv projektets resultat, om målen nåtts. Når, var, hur? Beskriv måtmetod och måluppfyllelse. Har projektet redan gett några effekter (förväntade och oväntade) och vilka effekter kan förväntas komma? Avvikelser från förväntningar i ansökan/beslut och anledningar till avvikelserna ska beskrivas, förklaras och kommenteras.

Småprosjektet har nådd sine målsetninger med tanke på avklaringer om interessen for et hovedprosjekt med tema «natur og kulturarven som bærekraftig verdiskaper». I løpet av Workshopen og de diskusjonene som pågikk der fikk vi bekreftet at det var interesse for et grenseoverskridende prosjekt innenfor temaet. Vi fikk også avklart hvilke temaer som bør stå i fokus i en slik projektskisse. Det var stort engasjement og ivrige diskusjoner under workshopen samtidig som det var stor enighet. Et viktig aspekt er å ta med seg det at

turismen er til for å fremme den aktive bruken og ikke tvert om. Kultur- og naturverdiene må i denne sammenhengen være autentiske og ikke omgjøres til noe slags «temaland». Et viktig spørsmål er hvordan man bevarer en autentisk matproduksjon basert på tradisjoner og samtidig tillate seg fornyelser? Turismen må bidra til muligheten for å bevare et aktivt bruk som faktisk bidrar til å opprettholde kultur- og naturverdiene. Resultatene fra arbeidet i gruppene er summert opp i Vedlegg 4 og Vedlegg 5. Også under «fäbodresan» som ble arrangert i hovedprosjektet «Utmarksbeite - biologisk kulturarv» i dagene 7-10 Juli 2014, ble flere sentrale temaer aktuelle for ei prosjektskisse belyst.

Det vil jobbes for å få på plass regional medfinansiering, og utarbeides prosjektskisse og søknad så snart utlysningen fra Interreg blir tilgjengelig.

3.4 Annet

Annan information som kan vara till nytta för läsaren såsom erfarenheter t.ex. kring planering eller genomförande, resultatspridning, förankring m.m. kring projektet.

Småprosjektet hadde som målsetning å avklare interessen for et hovedprosjekt som omhandler «natur og kulturarven som bærekraftig verdiskaper». Et mulig hovedprosjekt vil naturlig kunne bygge videre på Interregprosjektet «Utmarksbeite - biologisk kulturarv og ressurs», som avsluttes i 2014. Både studieområder og brukergrupper vil kunne inngå i et nytt grenseoverskridende prosjekt og bygge videre på det innsamla datamaterialet derfra. I tillegg vil erfaringer og resultat fra naturarvenprogrammet løftes inn i et eventuelt Interreg prosjekt. Målsetningene er å stimulere til bærekraftig opplevelsesturisme i Nord-Trøndelag gjennom å bidra til at natur og kultur blir ansett og brukt som verdifulle ressurser i lokalsamfunnet. Videre å spre kunnskap om hvordan bærekraftig bruk av ressursene kan fremme kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping samt bidra til direkte og indirekte økonomisk verdiskaping. Dette vil kunne bidra til grunnlaget for et større prosjekt.

Prosessen som er gjennomført i småprosjektet har vært svært nyttig og vil bidra til å sikre forankringen av et mulig hovedprosjekt hos næringsutøverne og forvaltningen.

Figur 8. Dialogen mellom myndigheter og brukere, både innad i eget land og mellom landene er viktig. Her er Fabian Mebus (Riksantikvarieämbetet, Sverige) i samtale med Sverre Staverløkk, Are Kroken og Gudrun Solem, som alle er brukere i Endalen i Budalen. Foto: B. Bele/Bioforsk.

4. Indikatorer

För att mäta en del av Interregprogrammets effekter har ett antal indikatorer fastställts i programmet. För varje enskilt projekt har i beslutet angivits vilka dessa är och vilket utfall som förväntas. Jämför nedanstående med ert beslut och rapportera de för ert projekt aktuella indikatorerna. Om värdet är noll ange "0" Om projektet gett resultat på indikatorer som inte finns i beslutet om stöd redovisa även dessa.

Notera att indikatorer både för A (Ekonomisk tillväxt) och B (Attraktiv livsmiljö) kan förekomma i ett projekt.	Antal enligt projektbeslut	Resultat vid projektslut	Kommentarer
Antal kvinnor 15- 24 år som deltar i projektet.		0	
Antal kvinnor yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.		11	Deltakere under workshopen (11 kvinnor), administrasjonen hos CBM (2) og Bioforsk (1)
Antal män 15-24 år som deltar i projektet.		0	
Antal män yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.		5	Deltakere under workshopen (5 menn), samt andre som er involverte i prosjektet hos CBM (1) og Bioforsk (2), Proneo (1)
Antal deltagande företag med kvinnligt ägande som deltar i projektaktiviteter.		4	
Antal deltagande företag med manligt ägande som deltar i projektaktiviteter.		4	
Antal deltagande företag med mixat ägande som deltar i projektaktiviteter.		4	
Resultat indikatorer			
(A) Antal formella gränshinder som projektet bidrar till att undanröja.		0	

(A) Antal undanrøjda opplevda gränshinder.		1	Norske og svenske næringsutøvere og forvaltningen ser behov for et grenseoverskridende prosjekt med utgangspunkt i flere felles problemstillinger, men også for å kunne lære av hverandres forskjeller.
--	--	---	---

(A) Antal kvinnor som deltar i gemensamma utbildningar och praktik.		0	
(A) Antal män som deltar i gemensamma utbildningar och praktik		0	
(A) Antal kvinnliga studenter som studerar del av sin utbildning i det andra landet.		0	
(A) Antal manliga studenter som studerar del av sin utbildning i det andra landet.		0	
(A) Antal nyetablerade og vidareutvecklade gränsöverskridande kluster.		1	Norske og svenske næringsutøvere, forvaltningen, fag- og forskningsmiljøer som ønsker å sette fokus på «natur og kulturarven som bærekraftig ressurs»
(B) Etablerade institutionella samarbeten.		1	CBM, Bioforsk
(B) Nya og vidareutvecklade metoder for stads- og landsbygdsutveckling.		1	Fokus på «Natur og kulturarven som bærekraftig ressurs», for å vise nye muligheter og metoder for utvikling av lokale produkter og næring.

5. Prosjektets påvirkning på de gjennomgående (horisontelle) kriteriene

5.1 Grenseregional merverdi

Beskriv projektets gränsregionala mervärde. Mervärdet kan ha flera dimensioner t.ex. Europeiskt-, politiskt-, institutionellt-, socialekonomiskt- och/eller socialkulturellt mervärde. Se programmanualen 1.1.1. Beskriv uppnådda resultat som blivit möjliga genom Interregprojektet och som inte varit möjliga att nå om projektet drivits bara på ena sidan om gränsen.

Antallet gårdsbruk i drift reduseres stadig både i Sverige og Norge, og dermed står en stor del av natur- og kulturarven i fare for å forsvinne. For de næringsaktørene som er igjen, kan det være behov for å styrke drifta, ved en enda sterkere fokus på de lokale ressursene som er tilgjengelige. Dette kan omhandle produksjonen av lokal mat med særpreg, og utvikling av turisme basert på lokale verdier. For temaet natur- og kulturarv koblet opp mot lokal matproduksjon og turisme, er det svært naturlig med et samarbeid på tvers av grensen. Naturressursgrunnlaget er i stor grad likt i grenseregionen, og har lagt rammene for folk sin måte å utnytte ressursene på. Seterbruket og beitesystemene knyttet til utmarksressursene er et eksempel på en felles kulturhistorisk arv Norge og Sverige deler. Likevel finnes det verdifulle nasjonale, regionale og lokale særtrekk, som må løftes fram i et slik prosjekt. Merverdien av småprosjektet og et eventuelt hovedprosjekt vil derfor være større enn om man jobber hver for seg med tilsvarende prosjekter i Norge og Sverige.

I dette småprosjektet er det bygd videre på det nettverket som ble bygd opp i løpet av Interregprosjektet «Utmarksbeite - biologisk kulturarv og ressurs» (2011-2014). Konklusjoner fra workshopen og det tidlige arbeidet, er at et slik samarbeid over grensen har til forutsetning å medføre:

- Økt felles kunnskapsgrunnlag
- Utvida kontaktnett på tvers av grensen
- Bedre grunnlag for institusjonelt samarbeid
- Bedre grunnlag for samarbeid mellom forvaltningen
- Økt innsikt og utveksling av erfaringer mht. i virkemiddelbruken på norsk og svensk side
- Økt bevissthet, sterkere lokal identitet begge sider av grensen
- Økt fokus på å utvikle mat- og reiselivsprodukter som vil gjøre den samlede regionen mer attraktiv

Figur 9. Kalver på beite på setervoll i Klövsjø. Foto: B. Bele/Bioforsk.

5.2 Bedre miljø

Beskriv projektets verksamhet och resultat inom miljöområdet. Hur har projektet bidragit till en förbättrad miljö ex. förbättringar/minskningar av miljöstörande verksamhet genom nyttjande av bättre teknik, gjorda investeringar, miljöinformation eller utbildningar, aktivt val av bästa miljölösningar, användning av förnyelsebara resurser eller bättre nyttjande av icke förnyelsebara resurser, avfallsbegränsning och återanvändning m.m.?

Småprosjektet har hatt fokus på «natur- og kulturarven som bærekraftig verdiskaper», og hvordan disse ressursene kan bidra til å styrke den lokale identiteten og stoltheten til å videreføre lokale tradisjoner. I disse grenseregionene har små bruk basert på husdyrhold vært vesentlig i hundrevis, for ikke å si tusenvis av år, og dette har i sin tur formet landskapet og skapt et kulturlandskap med en spesiell flora og fauna. De siste hundre årene med forandringer i driftsmåtene og økt urbanisering har ført til stor forandring i landskapsbildet med økt gjengroing som resultat. Ideen er å forsøke å bidra til å snu denne trenden. Bærekraftbegrepet er viktig for prosjektet og var sentralt under diskusjonene på workshopen. Dette kommer også til å bli vektlagt i et eventuelt hovedprosjekt.

5.3 Likestilling mellom kvinner og menn

Beskriv projektets verksamhet och resultat kring förbättring av jämställdheten. Särskilda insatser och verksamheter som har genomförts inom ramen för projektet och som bidragit till förbättrad jämställdhet mellan kvinnor och män.

Småprosjektet har engasjert et betydelig større antall kvinner enn menn, noe som er naturlig siden bransjen som utgjør målgruppen tradisjonelt sett er kvinnedominert. Næringsutvikling knytta til mat og turisme vil imidlertid være kjønnsnøytralt.

5.4 Etnisk mangfold og integrasjon

Beskriv projektets verksamhet och resultat kring etnisk mångfald och integrationen. Särskilda insatser och verksamheter inom ramen för projektet som har bidragit till att minska diskriminering, säkra etnisk mångfald och öka integrationen m.m.

Småprosjektet har satt fokus på hvordan lokale og særegne natur- og kulturressurser kan legge grunnlag for lokal næringsutvikling på begge sider av grensen. Prosjektet har satt fokus på det som er unikt lokalt, men også hvilke kvaliteter som er felles på begge sider av grensen. Det kom konkrete forslag om å utvikle matkurs med take på integrasjon av innvandrere som en del av et hovedprosjekt.

6. Informasjonsinnsats og formidling (skyltning) av prosjektet

Hur har projektets verksamhet och resultat förmedlats till andra intressenter? Beskriv tillvägagångssätt för erfarenhetspridning (när, var, hur) m.m. Beskriv särskilt hur allmänhet och andra har fått kännedom om projektets verksamhet och resultat samt hur det framgått att projektet fått stöd från EG:s regionala utvecklingsfond.

Till slutrapporten ska bifogas eventuella trycksaker, annonser, inbjudningar, pressklipp, filmer och annan information som visar hur intressenter och allmänhet fått kännedom om projektets verksamhet och finansiering från EG:s regionala utvecklingsfond i överensstämmelse med de allmänna villkoren för stödet.

Småprosjektet ble presentert både som foredrag og i den trykte konferanseboka under Bioforsk konferansen på Hamar i februar 2014 (Bele 2014, Røe 2014) samt under Workshopen i April. Under presentasjonene ble det påpekt at prosjektet har motatt støtte fra Interreg og EU's regionale utviklingsfond. Logoene til Interreg, EU's regionale utviklingsfond, Nord-Trøndelag Fylkeskommune og Sør-trøndelag Fylkeskommune ble også anvendt.

Prosjektet og workshopen ble også omtalt på Norsk Seterkultur sine hjemmesider (http://www.seterkultur.no/?page_id=139), samt under «fäbodresan» i Interregprosjektet «Utmarksbeite - biologisk kulturarv», der totalt 43 deltakere var involverte.

Trykt informasjon og internettsider:

- Røe, P. S. 2014. Næringsutvikling i landbruket basert på landskap og naturmiljø. I: Fløistad, E. & Günther, M. (red). 2014. Bioforsk-konferansen 2014. Bioforsk FOKUS 9(2), 151s. (Vedlegg 6)
- Bele, B. 2014. Tradisjonell økologisk kunnskap - en mulighet for å markedsføre norske landbruksprodukter? I: Fløistad, E. & Günther, M. (red). 2014. Bioforsk-konferansen 2014. Bioforsk FOKUS 9(2), 151s. (Vedlegg 7)
- Interreg sine hjemmesider:
http://www.interreg-sverige-norge.com/UserFiles/File/Interreg/Pressinformation/De_sista_projekten_i_programmet_140219.pdf
- Bioforsk sine hjemmesider:
http://www.bioforsk.no/ikbViewer/Content/109909/FOKUS_9-3_Bioforsk-konferansen_2014.pdf

- Norsk seterkultur sine hjemmesider:
http://www.seterkultur.no/?page_id=139

Andre møter der prosjektet har blitt omtalt/presentert

- Tunón, H. 2014. The Satoyama Initiative Regional Workshop in Florence - 27-29 maj 2014 i Florens, Italien: "Scandinavian reflections on the Satoyama initiative" - föreläsning.

7. Underskrifter

Slutrapporten ska alltid skickas in skriftligen tillsammans med ansökningarna om utbetalning. Den ska vara undertecknad av både svensk och norsk projektansvarig kontaktperson och/eller projektledaren ¹⁾.

Den svenska ansökan om utbetalning, inklusive lägesrapport, ska skickas till:
Länsstyrelsen Jämtlands län, Interreg Sverige-Norge
Nationella kontrollanten
831 86 Östersund.

Den norska ansökan om utbetalning, inklusive lägesrapport, ska skickas till det huvudsekretariat som handlagt ansökan.

Den slutliga versionen av rapporten bör samtidigt E-postas (**skannade och undertecknade dokument**) till förvaltande myndighet på adress:
interregrapport.jamtland@lansstyrelsen.se.

Andra versioner än den som skickats in skriftligen får aldrig skickas via E-post. Observera att rapporten senare, till sin helhet, kan komma att läggas ut på Internet t.ex. i en projektbank.

Stjørdal *Kiithamer 2014-10-13*

Uppsala *2014-10-08*

Erik Revdal
Direktør, Bioforsk Midt-Norge

Tuija Hilding-Rydevik
Föreståndare, Centrum för biologisk mångfald

¹⁾ Under förutsättning att projektledaren har en formell rätt att företräda stödmottagarna avseende projektrapportering

¹⁾ Under förutsättning att projektledaren har en formell rätt att företräda stödmottagarna avseende projektrapportering

8.Referanser

Anderssen, A. 2000. Frå turismeinformasjon til opplevingsturisme. Formidling som utviklingsarena i bygdenorsk reiseliv? I: Austad, I. & Ådland, E. (red). Kulturminner, kulturlandskap og kulturturisme, s. 65-80. Rapport. Bergen Museum, Universitetet i Bergen, Høgskolen i Sogn og Fjordane, Bergen.

Austad, I. & Norderhaug, A. 2000. Kulturminner og kultur-turisme - problemer, muligheter og utfordringer. I: Austad, I. & Ådland, E. (red). Kulturminner, kulturlandskap og kulturturisme, s. 5-12. Rapport. Bergen Museum, Universitetet i Bergen, Høgskolen i Sogn og Fjordane, Bergen.

Bele, B. & Norderhaug, A. 2006. Kulturlandskapet - en ressurs i kulturturismen! Kulturarven Nr. 37, s. 54-57.

Bele, B., Norderhaug, A., Tunón, H. & Axelsson Linkowski, W. 2011. Seterbrukets biologiske kulturarv som ressurs for en bærekraftig framtid. Sluttrapport interregsmåprosjekt. Bioforsk Rapport 7(72):25.

Bele, B. & Norderhaug, A. 2012. Kulturspor i trær - en biologisk kulturarv i utmarka. Bioforsk tema nr. 7, 8s.

Bele, B. & Norderhaug, A. 2012. Vår biologiske kulturarv og mat med særpreg. Tema: Mat & mattradisjoner. Trønderveven 2010-2012, Årbok. Sør-Trøndelag Historielag og Trøndelag Folkemuseum, s 36-44.

Bele, B. & Norderhaug, A. 2013. Traditional land use of the boreal forest landscape: Examples from Lierne, Nord-Trøndelag, Norway. Norwegian Journal of Geography 67 (1), 12-23.

Bele, B., Norderhaug, A., Kvarnström, M., Linkowski, W.A., Tunón, H., Wissman, J. 2013. Utmarksbeiting i Norge og Sverige, fra tradisjonell bruk til muligheter i framtida - verdier og utfordringer. Utmarkk Nr. 1. www.utmark.org

Bele, B. & Norderhaug, A. 2012. Vår biologiske kulturarv og mat med særpreg. I: Trønderveven. Tema: Mat og Mattradisjoner. Årbok Sør-Trøndelag Historielag og Trøndelag Folkemuseum , s. 36-44.

Bele, B. 2014. Tradisjonell økologisk kunnskap - en mulighet for å markedsføre norske landbruksprodukter? I: Fløistad, E. & Günther, M. (red). 2014. Bioforsk-konferansen 2014. Bioforsk FOKUS 9(2), 151s.

Det Kongelige Landbruks- og Matdepartement 2010. Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords. Meld St. 9, 302 s.

Ekeland, K. (red) 2008. Landskapets utmarker - hur värdera och sköta? CBM:s skriftserie 22. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Gävleborgs fäbodförening, 2010, Vägledning i fäbodturism. Turister i fäbodvallen. Slutrapport för projekt. Jordbruksverket.

Kjellström 2012-2014. Nybyggjarliv i Vilhelmina, 1-4. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Landbruks og Matdepartementet 2011. Landbruks og matpolitikken. Velkommen til bords. Stortingsmelding 9. 2011-2012.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-9-20112012.html?id=664980>. 25 April 2013.

Ljung, T. 2011. Fäbodskogen som biologiskt kulturarv. Betade boreala skogars innehåll av historisk information och biologisk mångfald. En studie av fyra fäbodställen i Dalarna. CBM:s skriftserie 49. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Ljung, T. 2013. Fäbodar och fäbodskogar. Biologiskt kulturarv i nordliga skogar. Vårda väl. Riksantikvarieämbetet, Visby.

Norderhaug, A., Bele, B. & Bævre, O.A. 2007. Geoturisme og bygdeutvikling. Kulturarven 39, s. 24-27.

Røe, P. S. 2014. Næringsutvikling i landbruket basert på landskap og naturmiljø. I: Fløistad, E. & Günther, M. (red). 2014. Bioforsk-konferansen 2014. Bioforsk FOKUS 9(2), 151s.

Tunón, H. 2010. "Traditionell kunskap: en resurs för framtiden", s. 25-39 i Nycklar till kunskap: Om människans bruk av naturen. Red. H. Tunón & A. Dahlström. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.

Tunón, H., Kvarnström, M., Linkowski, W.A., Wissman, J., Bele, B. & Norderhaug, A. 2013. Views of landscape: reflections on the governance of Scandinavian transhumance. Baltic Worlds (no 3): 47-54.

Warmark, C., Iwarsson, M., Kvarnström, M., Axelsson Linkowski, W. & Tunón, H. 2012. Hur främjas företagande baserat på traditionell kunskap och biologisk mångfald? - en förstudie. Icke-publicerad rapport inlämnad till svenska regeringen.

9. Vedlegg

Oversikt over vedlegg

Nr Emne

1. Invitasjon til workshop
 2. Program for workshop
 3. Deltakere workshop
 4. Oppsummering tema turisme
 5. Oppsummering tema lokal mat
 6. Røe, P.S. 2014. Næringsutvikling i landbruket basert på landskap og naturmiljø.
 7. Bele, B. 2014. Tradisjonell økologisk kunnskap - en mulighet til å markedsføre norske landbruksprodukter?
-

Vedlegg 1.

Invitasjon til Workshop

«Natur og kulturarv som bærekraftig verdiskaper»

Sted: Bioforsk Midt-Norge, Kvithamar i Stjørdal

Dato: 2. April 2014 (ca. klokka 10.30 - 19.00)

Bioforsk Midt-Norge, Centrum för biologisk mångfald (Sveriges Lantbruksuniversitet) og Proneo vil med dette invitere til workshop i det nye Interreg småprosjektet «Natur og kulturarv som bærekraftig verdiskaper». Prosjektet er en oppfølger av det pågående Interregprosjektet «Utmarksbete - biologisk kulturarv som resurs för en hållbar framtid».

Småprosjektet skal resultere i en hovedprosjektsøknad som sendes inn til neste Interreg-utlysning. Tema for workshopen er hvordan vi kan koble et steds historie og kulturlandskap til den lokale maten eller til reiselivsprodukter, slik at dette kan representere en merverdi som forbrukere og turister verdsetter og er villige til å betale for. Under workshopen ønsker vi å diskutere og spisse aktuelle problemstillinger knyttet til dette temaet. Mer detaljert program kommer etter hvert.

Påmeldingsfrist innen 17. Mars til: bolette.bele@bioforsk.no eller Hakan.Tunon@slu.se

Vi ønsker velkommen til workshop!

Bioforsk Midt-Norge

Centrum för biologisk mangfald

Proneo

Bolette Bele

Håkan Tunon

Paul Sverre Røe

Vedlegg 2

Nord-Trøndelag fylkeskommune

SØR-TRØNDELAG
FYLKESKOMMUNE

INTERREG
www.interreg-sverige-norge.com

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska regionala utvecklingsfonden

SLU
CBM Centrum för
biologisk mangfold

Program for Workshop «Natur og kulturarv som bærekraftig verdiskaper»

Sted: Bioforsk Midt-Norge, Kvithamar i Stjørdal

Dato: 2. April 2014 (ca. klokka 11.00 - 19.00)

10.30 - 11.00	Oppmøte, kaffe og vafler
11.00 - 11.30	Muligheter i det nye programmet «Interreg Sverige-Norge 2014-2020», innsatsområde Natur- og kulturarv. Målsetninger med workshopen v/Paul Sverre Røe
11.30 - 12.00	Verdier ved seter- og utmarksbruk. Felles begrepsapparat ved Weronika Axelsson Linkowski og Håkan Tunon, Centrum för biologisk mangfold
12.00- 12.15	Intro til gruppearbeidet
12.15 -13.00	Gruppearbeid

Tema A - turisme:

- Hvilke behov og muligheter finnes for å koble turisme sterkere opp mot et steds historie, kulturlandskap og tradisjonell økologisk kunnskap?
- Hvilke potensielle gevinster kan man oppnå og hvilke problemer og hindringer forekommer?
- Hvilke behov finnes og hvordan kan man tilgjengelig gjøre natur- og kulturarv gjennom digitale løsninger?

Tema B - Lokal mat:

- Hvilke gevinster finnes med å koble lokal mat sterkere opp mot et steds historie, kulturlandskap og tradisjonell økologisk kunnskap?
 - Hvilke potensielle gevinster kan man oppnå og hvilke problemer og hindringer forekommer?
 - Positive erfaringer?
- Hvilke behov finnes og hvordan kan man tilgjengelig gjøre natur- og kulturarv gjennom digitale løsninger?

13.00- 14.00	Varm lunsj
14.00- 15.30	Gruppearbeidet fortsetter.....
15.30 - 16.00	Kaffepause
16.00 - 17.30	Gruppearbeid: Konkretisering av hovedmål og delmål, målgrupper, geografisk nedslagsfelt, arbeidsmetoder
17.30 - 18.00	Mulige nasjonale og regionale finansieringsmuligheter for et hovedprosjekt, innspill og diskusjon i plenum
18.00 - 19.00	Oppsummering og veien videre
19.00	Avslutning

Vedlegg 3

Deltakerliste Workshop 2. April 2014

Navn	Adresse
Goth Bertil Johansson	Värmlands säterbrukarförening gothbertil@hotmail.com
Eva Karlsson	Länsstyrelsen i Jämtland eva.e.karlsson@lansstyrelsen.se
Hedén Ann-Catrin	Länsstyrelsen i Dalarna Ann-Catrin.Heden@lansstyrelsen.se
Weronika Axelsson Linkowski	Centrum för biologisk mangfold, Sveriges Lantbruksuniv, Uppsala Weronika.Axelsson.Linkowski@slu.se
Marie Kvärnström	Centrum för biologisk mangfold, Sveriges Lantbruksuniv, Uppsala Marie.Kvarnstrom@slu.se
Håkan Tunon	Centrum för biologisk mangfold, Sveriges Lantbruksuniv, Uppsala Hakan.Tunon@slu.se
Heidi Beitland	Forradal, Nord-Trøndelag trond.beitland@gmail.com
Trond Olav Beitland	Forradal, Nord-Trøndelag trond.beitland@gmail.com
Johanne Enlid	Budalen, Sør-Trøndelag jo-enli@online.no
Oddbjørn Grytdal	Budalen, Sør-Trøndelag oddgeir.grytdal@gauldalen.no
Aino Holst Oksdøl	Fylkesmannen i Nord-Trøndelag fmntaso@fylkesmannen.no
Kari Kolle	Fylkesmannen i Nord-Trøndelag/Matnavet Midt-Norge fmntkko@fylkesmannen.no
Rosa Maria Correa	Innovasjon Norge, Nord-Trøndelag Rosa.Maria.Correa@innovasjon norge.no
Gunn Anita Totland	Lierne, Nord-Trøndelag post@brattvoll.no
Paul Sverre Røe	Proneo paul.sverre.roe@proneo.no
Bolette Bele	Bioforsk Midt-Norge, bolette.bele@bioforsk.no
Hanne Sickel	Bioforsk, hanne.sickel@bioforsk.no
Bente Rønning	Miljødirektoratet, bente.ronning@miljodir.no

Vedlegg 4.

Oppsummering-tema turisme:

Følgende spørsmål knyttet opp mot turisme ble stilt i arbeidsgruppene:

- Hvilke behov og muligheter finnes for å koble turisme sterkere opp mot et steds historie, kulturlandskap og tradisjonell økologisk kunnskap

Målsettinger/problemstillinger:

Det ble påpekt at det er viktig at det som skal gjøres i et eventuelt hovedprosjekt, ikke har blitt gjort i tidligere prosjekter. Det ble også stilt spørsmål om man bør kartlegge næringsaktørenes behov bredere, enten i et mindre utvalg eller blant «alle». I Sverige er det for eksempel få som driver med seterbruk og melkeproduksjon, mens det i Norge enda er forholdsvis mange. Det må uansett gjøres et utvalg av problemstillinger det skal fokuseres på i et slik prosjekt.

På workshopen ble det påpekt at det ikke var arbeidet så mye gjennom interreg hvor man ser på sammenhengen mellom lokalmat, reisliv (natur- og kulturbasert), overnatting og natur- og kulturverdier. Det å tenke helhetlig og bærekraftig kan være en mulig problemstilling inn i et prosjekt.

Geografisk nedslagsfelt for prosjektet:

Det må velges ut noen case-områder i Norge og Sverige, hvor man gjennomfører en prosess og der verdifulle kulturlandskap (slåttemark, beitemark, seterlandskap med mere) inkluderes. Her ligger det antakelig noen begrensninger i Interregprogrammet i forhold til den geografiske inndelingen. Man kan også tenke seg en ambulerende prosjektledelse, men i forhold til dette ligger det kanskje hindringer i Interreg-systemet? Man skulle også kunne tenke ambulerende prosjektledelse, men der setter kanskje Interreg-systemet et hinder i veien?

Økonomiske forutsetninger:

Vi ser ei negativ trend i forhold til antall gårds- og seterbruk både i Sverige og i Norge. Utviklinga går mot satsing på større og mer "effektive" bruk (og økt kraftfôrbruk), noe som går på bekostning av de små brukene. Dermed forsvinner også det lokale fagmiljøet, det sosiale lokalmiljøet forringes og trivselen går ned.

De økonomiske forutsetningene for en gårdbruker/seterbruker er til dels svært uforutsigbare idag. I Sverige er det for tida vanskelig å kunne forutsi hvordan økonomien blant annet i seterdrifta vil bli, fordi det nå kommer et nytt EU-Landsbygdsprogram. «Gårdsstöd»/produksjonsstøtte og «miljöersättning»/miljøtilskudd er fortsatt viktig for helhetsøkonomien. Det er også liten forståelse for verdien av å anvende utmarksbeiter i Sverige, og

Jordbruksverket har kommet med utsagn om at det kan være fare for «overbeite» i utmarka. I Nord-Trøndelag fylke er det fortsatt kr. 50 000 NOK i tilskudd per seter, men den nye regjeringen i Norge vil med tida tone ned tilskuddordningen «Regionalt miljøprogram». Den setersatsinga som Nord-Trøndelag har hatt (med krav om å ta imot turister), har bidratt til å skape turisme.

Tradisjoner knytta til natur- og kulturressurser:

Respekt for det tidligere generasjoner har gjort og de verdiene de har skapt gjør at folk vil fortsette med tradisjonelle driftssystemer slik som seterdrift, og føre tradisjonene videre. Målsetningen har alltid vært å produsere mat, og man må se på kulturlandskapsskjøtselen som en naturlig del av en verdikjede, og ikke som skjøtsel kun for å ivareta arter og kulturmarker! Det er viktig at dette ikke glemmes og at det formidles videre til turister og samfunnet for øvrig.

Det ble påpekt at det er svært viktig at dyreholdet i kulturlandskapet /seterlandskapet opprettholdes. Uten husdyr på beite, vil man ikke kunne formidle historia om matproduktene og kulturlandskapet til turistene på en god måte. Å ivareta de gamle husdyrrasene er også svært viktig. Ved NMBU er det nå startet et nytt treårig forskningsprosjekt som skal sette fokus på de gamle storferasene.

Det ble også påpekt at det er viktig å tenke bredere enn bare seterlandskapet og seterdriften. Man bør sette fokus på hvordan vi skal greie å holde kulturlandskapet mer åpent på en slik måte at det faktisk genererer næringsutvikling. Spørsmålet blir da hvordan man kan klare å selge kunnskapen om planteartene og kulturmerkene (slåtte- og beitemarker) i turistsammenheng? Hvordan kan man for eksempel fortelle historien om, og sammenhengen mellom det artsrike fôret og produktkvaliteten? Eller historien om tradisjonelle drift og betydningen av den for å opprettholde det biologiske mangfoldet og kunnskapssystemet?

Næringsutøverne ønsker å kunne leve av driften, og det ble påpekt at de offentlige virkemidlene er viktige for å kunne ta vare på kulturlandskapet. Men det finnes også utfordringer knyttet til dette, i og med at virkemidlene ofte bidrar til å «fragmentere» helheten. Spørsmålet blir derfor hva som kan gjøres for å få de ulike støtteordningene til å virke sammen, slik at helheten ivaretas på en bedre måte.

Det ble stilt spørsmål omkring hvordan man kan utvikle næring som faktisk gir produktene merverdi.

Samarbeidsformer:

Samarbeid mellom ulike små næringsaktørene ble trukket fram som viktig. Det kan for eksempel være snakk om «små samvirker» for produksjon av bestemte osteprodukter med mere.

Det brukerne tjener på er kost og losji. Et aktuelt tilbud til turister kan derfor være «seterhoteller», der flere brukere går sammen.

Konkrete ideer, tilbud for turister:

Det kom forslag til konkrete aktiviteter som kan tilbys turister, slik som for eksempel: å badstu-røke kjøtt (for å ta med hjem), bakekurs (også for innvandrere i integreringsammenheng).

Et av delmålene i prosjektet bør handle om hvordan man kan utvikle opplevelsespakker (losji, mat, aktiviteter, handle/kjøpe), for eksempel for næringslivet.

Brukerstøtte ved utvikling av lokal turisme:

Siden næringsutøvere av denne typen ofte «faller mellom to stoler» med tanke på virkemiddelbruk etc., skulle man hatt en «småskalakoordinator» som kan bidra til å peke på mulighetene for den enkelte næringsutøver. Brukerne er ofte veldig opptatte, og «prosjektene bør derfor oppsøke» interesserte brukere.

Det kan være aktuelt å lage en håndbok om hvordan man skal gå fram ved utviklingen av lokal turisme basert på natur- og kulturarv. Ei slik felthåndbok bør inneholde oversikt over kontaktpersoner som kan hjelpe til/bistå i prosessen, for eksempel personer ved turistinformasjonen og næringskonsulenter i forvaltningen.

Det vil også være nyttig å arrangere besøksdager, for eksempel «fäbod-dager», der man besøker hverandre og får nyttige råd og tips. Dette har vært forsøkt i Sverige, men i Norge har man ikke prøvd med en fast/årlig «seterbrukets dag».

Utfordringer knytta til lokal turisme:

Ved utvikling av lokal turisme er det gjerne ei utfordring å få folk til å «by på seg selv», og få dem til å forstå hva deres lokalkunnskap faktisk er verd. Det er også ei stor utfordring for mange å få tid til å stille dyr og samtidig ta vare på turister. Dette skaper ofte tidsnød og konflikt hos brukerne. Det er derfor ofte behov for sesongpersonale som kan ta seg av turistene. Den korte sesongen (for eksempel for seterbrukere) gjør dessuten at det er vanskelig å gjøre store investeringer. Holdbare og varige løsninger har en tendens til å være kostbare.

Folk som går langs Pilegrimsleden burde vært potensielle gjester ved setrene. Utfordringa er imidlertid at Pilegrimsleden ofte går oppe på fjellet, mens setrene ligger nede i dalen. Ved ei omlegging av leden enkelte steder kunne denne målgruppen også nås. Ønsker man å nå et internasjonalt marked, vil imidlertid språkutfordringene også øke. Det er dessuten utfordrende å nå de ulike turistgruppene fordi de stiller svært ulike krav («backpackers», «de som søker det eksotiske», de som ønsker luksus»).

For de setrene som ligger like ved verneområder («skyddade områden») er det ofte ikke tillatt med ridning inn i disse områdene. Dermed er det heller ikke mulig å utnytte den natur- og kulturressursen som finnes der.

Parkeringsmuligheter, for eksempel ved setrene kan også medføre en del utfordringer. Mange opplever at turistene klager på ku-skit og kyr som klør seg på bilene

Digitale løsninger/formidlingskanaler:

Digitale løsninger som formidlingskanal for ulike tilbud bør komme helt til slutt i et eventuelt hovedprosjekt.

I Sverige ble en turistbrosjyre som omtaler «fäbodlar» kåret til «nest-beste turistbrosjyre» fordi den var veldig informativ og interessant. Alle de brukerne som ønsket det, fikk omtale i brosjyren.

Måling av effekter, mulige forskningsoppgaver:

Det kan være aktuelt å gjennomføre forskningsoppgaver i form av pilotprosjekter for å måle effekter på sosial, kulturell, økologisk og økonomisk bærekraft for å ivareta helheten. Dette ble blant annet gjort i prosjektet «Naturbasert næring» (Naturarven). Hele lokalsamfunnet må ivaretas på en helhetlig og bærekraftig måte. Man kan for eksempel gå bredt ut og spørre om hvem som ønsker å være med i et slik prosjekt, evt. spørre om helse, klima, økologi etc.

Arbeidsmetoder:

Må tenke helhetlig og måle alle deler av bærekraftbegrepet. I denne sammenhengen er det viktig å dokumentere kunnskap og å utvikle veiledningsmaterialet om hvordan man gjør det for å synliggjøre kunnskapen og nytteverdien. Jobbe med noen som er engasjerte.

Vedlegg 5.

Oppsummering -tema lokal mat:

Følgende spørsmål knyttet opp mot produksjon av lokal mat ble stilt i arbeidsgruppene:

- Hvilke gevinster finnes med å koble lokal mat sterkere opp mot et steds historie, kulturlandskap og tradisjonell økologisk kunnskap?
 - a. Hvilke potensielle gevinster kan man oppnå og hvilke problemer og hindringer forekommer?
 - b. Positive erfaringer?
- Hvilke behov finnes og hvordan kan man tilgjengelig gjøre natur- og kulturarv gjennom digitale løsninger?

Bransjeretningslinjer/kompetansemiljøer:

Bransjeretningslinjer for «fäbodlar» er utarbeidet i Sverige. Vi har liknende regler i Norge for seterdrift og melkeproduksjon, videreforedling av meieriprodukter etc. Produkter og produktutvikling er bestemt av disse reglene og overser ofte tradisjonell økologisk kunnskap som fornuftig kunnskap om hvordan man bearbeider råvarene under ulike forhold.

Matnavene i Norge tilsvarer Eldrimner i Sverige, men er organiserte i 5 forskjellig regionale nav. Matnavene tilbyr kurs om hvordan man kan lage trygg mat, innrede produksjonslokalene etc. I Sverige kan det fra fäbodbrukernes ståsted oppleves som om «byråkratene» overstyrer de erfaringene og den kunnskapen de har ervervet seg gjennom generasjoner. Deres kunnskap blir kanskje ikke tilstrekkelig verdsatt. Men seterbrukerne må også akseptere at samfunnet lager regler for å sikre trygg mat og matproduksjon! Det kan imidlertid finnes noe å hente i den tradisjonelle økologiske kunnskapen som kan komme til nytte i dagens samfunn og som kan bidra til å videreutvikle produktene og hvordan vi ser på ting. Det er derfor viktig å dokumentere hvordan ting gjøres og finne ut av hvorfor metoder og måter utprøvd i generasjoner virker (naturfaglig forklaring på hva som egentlig skjer).

Målsettinger:

Hovedmålene for et slik hovedprosjekt må være at produsenten får mer betalt for sine produkter, når nye markeder, oppnår samarbeid over grensene og oppnår en kvalitetssikring av tilbudet (for eksempel «Smak av seterliv»). Videre at man oppnår å informere om merverdiene ved produktet (for eksempel historien om kjøttet og hvor det kommer fra), oppnår markedsrettigheter, får samtalepartnere/rådgivere/mentorer som hjelper til i utviklingen av produktet. Hovedmålsettingen bør videre være at folk fortsatt kan drive gårdsbruk både nå og i framtida.

Utmarksbruk, beitebruk er det som man først har tenkt på fra workshop-arrangørenes side. Hvordan kan man for eksempel beholde rettighetene knytta beitebruken i utmarka? Det er idag store konflikter mellom ulike interessegrupper, slik som grunneiere, skogeiere, hytteutbyggere, rovdyr etc. Hvis man skal se på utmarksbruken før og nå bør også reinbeite inkluderes.

Når det gjelder målsettinger som er knytta til mat og kulturarv, må man lage hovedmål som er målbare og som kan følges opp. Målsettinger knytta til de sosiale forholdene, kan for eksempel omhandle identitet og de yngre sine oppfatninger. Økonomiske målsettinger slik som rammevilkår og økonomi (lett målbart). Økologiske målsettinger, kan for eksempel være knyttet opp mot biologisk mangfold. Kulturelle målsettinger bør også inkluderes.

Delmålene kan være å lage en «kjede» av seterbrukere langs ei veistrekning, utvikle en digital portal/inngang for markedsføring og salg av produkter, oppnå produktutvikling og markedsrettigheter, kartlegge prosjekter som er på gang i andre land og etablere evt. samarbeide.

Man må ta fatt i noe konkret, og bygge på hvilke behov brukerne har. Verdifulle kulturlandskap er ressursen som vi vil utnytte i næringsssammenheng og som vi vil ivareta gjennom den næringen. Endringer av driftsformer som ødelegger kulturlandskapet er også viktig å identifisere. Spørsmålet blir hvordan man kan utnytte beiteressursene ut fra de naturgeografiske forholdene på stedet, bruke de gamle raser til utmarksskjøtsel etc.

Som et eksempel er Jøldalshytta et område med aktive seterlag, som lager ost (Ragnhild Nordbø, Norsk gardsost).

Målgrupper:

Hvem er målgruppen vår? Hvordan fortelle historien og dele kunnskapen på en måte som blir fanget opp i samfunnet? Mange er opptatt av ernæring og helse, men de finner ikke de produktene de er ute etter, hvilke produkter som er potensielt bra for oss. Ulike målgrupper bør nås, fra «vanlige» folk til de som søker eksklusiv turisme.

Målgrupper bør være: politiske beslutningstakere, konsumenter, forbrukerne, kompetansemiljøene, næringsaktørene.

Eksempel: Neil Rogers - Internasjonal kompetanse på naturbasert reiseliv har vært benyttet som mentor i utviklingen av Wild Norway. Hans kompetanse innen utvikling av reiselivsprodukter (naturbaserte) som markedet vil ha, kan være nyttig å ha med seg inn i det videre arbeidet.

Arbeidsmetoder/datagrunnlag:

Kartlegging av pågående og lignende prosjekter i inn og utland bør gjennomføres. Videre bør man samle potensielle aktører og etablere en mentor-ordning (jfr. Wild Norway). Kompetanseutvikling må være en sentral del av prosjektet. Det er viktig å få innspill fra andre, for eksempel via workshops, der aktørene møtes og gir

hverandre respons på produktene som tilbys (for eksempel i form av lunsj til lunsj-møter/workshops). I og med at mange produkt-tilbydere føler seg alene, er det viktig at man etablerer et nettverk som fungerer som inspirasjon, samtalepartnere og hjelp ved etablering av nye produkter.

I hovedprosjektet bør man kjøre en prosess i utvalgte områder der målet er å opprettholde antall bruk i drift, driftsmåter som ivaretar kulturlandskapet, som oppnår en positiv verdiskaping og merverdi til produktene sine (hovedmål). Viktig med case studier (flere områder der en kjører prosess) i både Norge og Sverige for å få til kunnskapsoverføring og erfaringsutveksling begge veier. Velge områder med forskjellige problemstillinger, eks. Budalen som har sine utfordringer, Bertils fäbodområde med sine utfordringer og områder der ting ser ut til å være i en tilsynelatende god utvikling (eks. Jøldalshytta). Kan også kjøre prosess knytta til enkeltbruk.

Det å samle kunnskap og nettverksbygging bør være en del av det fremtidige prosjektet. Kunnskap og dokumentasjon er utgangspunkt for å ta ut en gevinst ved å koble historie, kulturlandskap og trad. økologisk kunnskap til lokal mat. Hvert bruk/hvert lokalsamfunn har sin egen unike historie/fortelling.

Det er stoffer i tofrøbladete vekster (urter, lauv, lyng, starr etc.) som ikke finnes i gress/grassilo/kraftfôr som gir melk og kjøtt særpreg, f.eks. terpenener. Kan også brukes til å spore produkter og avgjøre om det er et ekte utmarksprodukt/seterprodukt eller ikke. Merverdien: viktig å vite hvor varen kommer fra, feks. historien om kjøttet fra egne dyr.

Videre bør utmarksbrukere og forvaltning «mikses sammen» for å genere nye tanker og ny kunnskap. Folk med forskjellig bakgrunn bør jobbe sammen for å tenke ut hvordan man for eksempel kan gjøre næring av en artsrik slåtteeeng. Det er nyttig å koble ulike ressurser fra ulike gårdsbruk, fordi alle har noe eget og unikt.

Geografisk nedslagsfelt for prosjektet:

Et hovedprosjekt bør foregå i et område større enn det som omfattes av «Nordens Grønne Belte». I Sverige bør Jämtland, Dalarna og Värmland være med. Røros er også et aktuelt studieområde. Etablerte handelsveier og leder binder regionene sammen. Muligens kan Sør- og Nord-Trøndelag samt Jämtland og Dalarna være aktuelle studieområder.

Konkrete aktiviteter:

Markedsføringskanaler, produktutvikling og paraply som samler og jobber for brukernes interesser savnes.

Man må ha fokus på verdiskapingen og tenke hel verdikjede, men uten at man glemmer sluttproduktet. Når det gjelder koblingen mot Natur- og kulturarv, må man klare å formidle HVA MAN GJØR. Ikke bare si «vi bare gjør det». Noen synes formidlingsbiten er krevende, men her finnes det alternativer til å stå å fortelle gang på gang, for eksempel «snakkestolper» som er i bruk på museer.

Etablere et utmarkssenter som kan gi veiledning om beiteretter, biologisk mangfold, hvordan man best utnytter beiteressursene ut fra de naturgeografiske forholdene på stedet, hvordan de gamle rasene kan brukes til skjøtsel i utmarka etc.

Det har vært en enorm utvikling innen segmentet lokal mat og opplevelser de siste årene, og mange gode eksempler finnes, slik som på Røros og utvikling av destinasjonen der. Et annet eksempel er «Den Gyldne Omvei» i Nord-Trøndelag, der blant annet Innovasjon Norge er med. Svein Berfjord (Berg Gård, kontaktperson), «Nyt Norge» og «Ureist mat».

Man kan også i sammenheng med turisme, fortelle om de merverdiene som fábod-/seterbruket og utmarksbruket bringer med seg, for eksempel i form av forbedret dyrehelse, økosystemtjenester og økt biologisk mangfold (sommerfugler med mere).

Utfordringer knytta til produksjonen av «lokal mat»:

Det at salg tar tid på bekostning av selve produksjonen, er ei av utfordringene produsentene opplever. Opprinnelsesmerking av lokale produkter er dessuten kostbart. I Norge må brukeren betale 15 - 20 000 kr for ei godkjenning. Søknader og kontakten mot byråkratiet krever dessuten mye arbeid, og tidsbruken knytta til dette er økende. Ofte savnes «bærekraft»/»hållbarhet» i satsingene, fordi bærekraft som er synlig for markedet bidrar til økt pris.

Digitale løsninger/formidlingskanaler:

Det er viktig med gode mobil- og bredbåndsløsninger der næringsutviklinga foregår. Viktig med moderne infrastruktur for å få den yngre generasjonen til å overta. Noen må ha ansvar for markedsføringen og utvikle «appen» og hjemmesiden.

Vedlegg 6.

Næringsutvikling i landbruket basert på landskap og naturmiljø

Paul Sverre Røe
Proneo AS
paul.sverre.roe@proneo.no

Jeg tar utgangspunkt i programmet *Naturarven som verdiskaper*. Det femårige programmet ble gjennomført i perioden 2008-2013. Miljødirektoratet finansierte og ledet programmet sammen med ulike regionale medfinansierer. Nasjonalt ble det igangsatt 10-15 prosjekter med ulike tema og innfallsvinkler.

I Nord-Trøndelag ble prosjektet *Magiske og verdifulle opplevelser i nordtrøndersk natur* etablert. Prosjektet var eid og drevet av Nord-Trøndelag fylkeskommune, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag og Innovasjon Norge.

Fem delprosjekt ble satt i gang med ulike tema og geografisk tilknytning. Delprosjektene var:

- Rovdyropplevelser, Lierne/ Namsskogan
- Destinasjon Derga, Bjørkmoen gård i Røyrvik, samisk reiselivsprosjekt
- Sør-samisk kultur og tradisjon som reiselivsprodukt, Wilks Design, Snåsa
- Birdwatching Trondheimfjord
- Wild Norway, bærekraftig naturbasert reiseliv, bedriftsnettverk

Felles for alle delprosjektene var verdiskapingsselektene sosial, kulturell, miljømessig og økonomisk. Programmet skulle stimulere til bærekraftig og naturvennlig opplevelsesturisme.

Hvordan skape verdier med utgangspunkt i verdiene til landskap og naturmiljø?

Utfordring 1: Fellesgode med markedspotensial

Landskapet og naturmiljøet oppfattes som et fellesgode som er tilgjengelig og gratis for alle. Fellesgodene defineres som biologisk mangfold, kulturlandskap, kulturarv, historier, tradisjoner osv. Dette sees opp mot at aktører i landbruket eier naturressursen, med et ønske om å skape kommersielle produkter fra det samme ressursgrunnlaget. Å skape en felles forståelse og virkelighetsoppfatning kan være en utfordring. Suksessfaktorer kan være bred samhandling, kjennskap til målkonflikter og håndtering av disse med tillit og respekt mellom deltakerne, klare felles mål og å ha gode arenaer for samhandling.

Utfordring 2: Utvikle produkter som markedet vil ha

Gjennom prosjektet i Nord-Trøndelag ble det utviklet flere nye natur- og opplevelsesbaserte reiselivsprodukter som i dag er i markedet eller er i ferd med å bli introdusert. Erfaringene så langt er at veien fra ferdig produkt til marked er lengre enn man tror. Det kreves god kvalitet, god planlegging, godt nettverk, god markedskompetanse og mye tålmodighet før man er «i business».

Utfordring 3: Utvikle gode profesjonelle bedrifter

Ofte er dette bedrifter som starter med tilleggsprodukter fra eget gårdsbruk, eller at de har produktet som en del av sin hobby. Det vil alltid være en utfordring å være profesjonell nok når bedriften tuftes som en tilleggsnæring til noe annet. Markedet krever topp kvalitet på produktene og profesjonelle bedrifter.

Utfordring 4: Samarbeid gir styrke

Å bli mer profesjonell og synlig i markedet kan gjøres gjennom samarbeid mellom bedriftene. De aller fleste bedriftene i denne bransjen er små. Wild Norway (www.wild-norway.com) er et bedriftsnettverk med utgangspunkt i Nord-Trøndelag som vil bidra til å synliggjøre produktene fra medlemsbedriftene bedre i markedet. Dette gjøres gjennom felles nettsted, felles profilering og at de framstår samlet på messer.

Vedlegg 7.

Tradisjonell økologisk kunnskap - en mulighet til å markedsføre norske landbruksprodukter?

Bolette Bele
Bioforsk
bolette.bele@bioforsk.no

Tradisjonell økologisk kunnskap blir definert på flere ulike måter (se Tunón 2010). Rio-konvensjonen for biologisk mangfold anvender følgende definisjon: «Tradisjonell kunnskap er kunnskaper, innovasjoner og praksis hos urbefolknings- og lokalbefolkningsamfunn, som har tradisjonelle levemåter relevante for å bevare og utnytte det biologiske mangfoldet». I andre definisjoner stilles det krav om at kunnskapen er forankret i det lokale miljøet og at flere generasjoner har levd og lever nært på naturen.

Tradisjonell økologisk kunnskap har altså stor verdi for samfunnet fordi den kan bidra til bevaring av det biologiske mangfoldet og de kulturbetinga naturtypene. Den langvarige utnyttelsen av tilgjengelige naturressurser har ikke bare skapt en verdifull biologisk kulturarv, men også et stort mangfold av tradisjonell økologisk kunnskap. Denne kulturarven kan gi økt verdiskaping i landbruksnæringen ved å styrke matproduktene lokale forankring. Å koble et steds historie og kulturlandskap til den lokale maten, vil på denne måten også kunne gi reiselivsprodukter en mer verdi som turistene verdsetter og er villige til å betale for. I Norge er en betydelig del av den lokale matproduksjonen fremdeles knyttet opp mot beitesystemer i utmarka, hvor det finnes et stort mangfold både av fysiske og biologiske kulturminner, samt en omfattende immateriell kulturarv knytta til tradisjonelle driftsformer.

Bruk av tradisjonell økologisk kunnskap for å forsterke den lokale matidentiteten, og for å markedsføre lokale matprodukter, har imidlertid i liten grad blitt prøvd ut her til lands. For å nærme oss en bedre forståelse av hvordan tradisjonell økologisk kunnskap er koblet til og kan kobles mot lokal matproduksjon, jobber Bioforsk nå med prosjekter hvor det settes fokus på dette temaet. Foreløpige resultater fra et pågående svensk-norsk Interregprosjekt («Utmarksbete- ett biologisk kulturarv som resurs for en hållbar framtid») vil kunne bidra til å belyse slike sammenhenger (Bele & Norderhaug 2012, Bele *et al.* 2013, Tunón *et al.* 2013). Det vil gis eksempler fra det tradisjonelle trønderske husdyrholdet, der utmarksbeiting stod sentralt. Eksempelene som presenteres er basert på skriftlige kilder (Høeg 1974), arkivmateriale og intervjuer.

Referanser

- Bele, B. & Norderhaug, A. 2012. Vår biologiske kulturarv og mat med særpreg. I: Trønderveven. Tema: Mat og Mattradisjoner. Årbok Sør-Trøndelag Historielag og Trøndelag Folkemuseum, s. 36-44.
- Bele, B., Norderhaug, A., Kvarnström, M., Linkowski, W.A., Tunón, H., Wissman, J. 2013. Utmarksbeiting i Norge og Sverige, fra tradisjonell bruk til muligheter i framtida - verdier og utfordringer. Utmark Nr. 1. www.utmark.org
- Høeg, O.A. 1974. Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973. Universitetsforlaget, Oslo, 751 s.
- Tunón, H. 2010. Traditionell kunnskap - en resurs for framtiden. I: Tunón, H. & Dahström, A. (red.) 2010. Nycklar till kunnskap. Om människans bruk av naturen. Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm. 371s.
- Tunón, H., Linkowski, W.A., Bele, B., Kvarnström, M., Norderhaug, A. & Wissman, J. 2013. Views of landscape. Reflections on the governance of Scandinavian transhumance. *Baltic Worlds* (3):47-54.